

**ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ОКРЕМИХ ГАЛУЗЕЙ ТА ІНСТИТУТІВ
УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА І НАУКИ**

УДК 342.84(477)

М. Афанасьєва, к.ю.н., доцент кафедри
конституційного права, докторант НУ "ОЮА"**ПОНЯТТЯ «ВИБОРЧА СИСТЕМА»:
ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД**

В статті робиться висновок про недоцільність виокремлення вузького та широкого значення дефініції «виборча система». Системний аналіз політико-правового явища – виборча система – обґрунтовує його авторське визначення. Авторка зазначає, що виборча система – це політико-правовий інститут, який забезпечує реалізацію виборчих прав громадян, формування владних виборчих органів та певний тип організації публічної влади через сукупність відносно самостійних, але взаємообумовлених та взаємодіючих в межах виборчого процесу, конституційно-правових технологій (способів, прийомів, методів, критеріїв) балотування кандидатів на виборні посади, голосування виборців, підрахунку голосів та встановлення результатів виборів.

Ключові слова: виборча система, виборчий процес, виборче право, виборча формула.

В статье делается вывод о нецелесообразности выделения узкого и широкого значения дефиниции «избирательная система». Системный анализ политико-правового явления – избирательная система – обосновывает его авторское определение. Автор отмечает, что избирательная система – это политико-правовой институт, обеспечивающий реализацию избирательных прав граждан, формирование властных выборных органов и определенный тип организации публичной власти через совокупность относительно самостоятельных, но взаимообусловленных и взаимодействующих в рамках избирательного процесса, конституционно-правовых технологий (способов, приемов, методов, критериев) баллотирования кандидатов на выборные должности, голосования избирателей, подсчета голосов и установления результатов выборов.

Ключевые слова: избирательная система, избирательный процесс, избирательное право, избирательная формула.

This article is about inappropriate selection of the narrow and broad definition of the meaning of “the electoral system”. A systemic analysis reveals the author’s definition of the electoral system. System and network analysis of the political and legal events - the electoral system - justifies its author’s definition. The author notes that the electoral system is a political and legal institution, which provides the implementation of the electoral rights of citizens, formation of the elected bodies of power and a certain type of organization of public power through a set of relatively independent, but interdependent and interacting through the electoral process, the constitutional and legal technologies (methods, techniques, methods, criteria) balloting of candidates for elective office, voting, counting and determination of the election.

Key words: electoral system, electoral process, suffrage, the electoral formula.

Правова наука характеризується специфічним юридичним мисленням, яке доволі часто знаходиться в полоні традиційно сформованих юридичних понять, оперує сталим категоріальним апаратом, який з часом не зазнає сутнісного оновлення [1, с. 5]. Майже аксіоматичним у вітчизняному конституційному праві стало твердження про те, що «виборча система» розкривається у широкому та вузькому сенсі, хоча аналіз, наукових точок зору свідчить про відсутність єдності серед науковців щодо визначення цього політико-правового явища.

Виборча система *sensu lato* здебільшого ототожнюється з конституційно-правовим

інститутом виборів, об'єктивним виборчим правом чи виборчим процесом, при цьому не розкриваючи особливостей цього явища; в свою чергу *sensu stricto* цього поняття є занадто усіченим та зводиться до методу підрахунку голосів, що також є необґрунтованим з точки зору системного підходу. Розвиток і збагачення конституційної науки, сучасні конституційно-правові реалії, перманентне реформування виборчого законодавства вимагають нового розуміння та трактування виборчої системи як складного соціально-політичного та конституційно-правового явища.

Багатоаспектність виборчої системи породжує різні наукові дискусії з питання змісту та визначення виборчої системи, вибору оптимального та дієвого на теренах України типу виборчої системи, взаємодії виборчої та партійної систем тощо. У зарубіжній літературі ці питання досліджували, серед інших: К. Боун, М. Галлахер, Д. Ейткін, М. Лавер, Д. Ламбер, А. Лійпхат, Е. Лейкман, Х.-Й. Леше, П. Норріс, П. Майер, Р. Таагепера, Д. Фаррелл, М. Шугарт; серед українських юристів та політологів слід згадати дослідження: О. Баймуратова, Ю. Барабаша, А. Георгіци, В. Журавського, Ю. Ключковського, В. Колесніка, О. Марцеляка, А. Романюка, М. Рябця, М. Ставнійчук, В. Теліпка, В. Шаповала, Ю. Шведа, Ю. Шемшученка, Н. Шукліної; серед російських авторів можна назвати праці: В. Ачкасова, М. Баглая, Н. Бондаря, М. Васіліка, М. Вершиніна, В. Горбунова, Б. Гризлова, А. Джагаряна, О. Зінов'єва, О. Іванченка, С. Кременецького, А. Любарєва, В. Лапаєвої, А. Мішіна, А. Пруднікова, В. Панкратова, О. Плієвої, І. Поляшової, О. Постнікова, В. Рижкова, К. Скосаренко, О. Сунцова та інших.

Визначайте значення слів і ви позбавите світ половини його оман, говорив Рене Декарт. Для конституційної науки це більш ніж актуально, оскільки поняття та терміни є тією «несучою конструкцією», яка не тільки використовується у проектуванні законодавства, але і забезпечує однакове розуміння права, надаючи йому цілісності та послідовності. Тому метою статті є визначення відмінності виборчої системи від інших конституційно-правових явищ та процесів, елементів, що складають це системне явище, який між ними взаємозв'язок та які комунікації виборчої системи з іншими соціальними системами.

Розгляд виборчої системи *sensu stricto* и *sensu lato* є традиційним для вітчизняної та російської конституційної науки. Його початок корениться у радянському періоді, під час якого дуалізм у розумінні терміну «виборча система» здебільшого ґрунтувався на тому що широке трактування було законодавчо виправданим. Зазначений термін протягом шістдесяти років (починаючи зі сталінської Конституції 1936 року впритул до прийняття Конституції незалежної України 1996 року), використовувався на конституційному рівні як назва одного з розділів Основного Закону присвяченого виборам у цілому. Так розділ 10 Конституції (Основного Закону) України від 20 квітня 1978 року містив положення що стосувалися характеристики виборів як загальних, рівних, прямих, принципу таємності голосування, визначення величини виборчого округу, порядку організації та проведення виборів, а також взаємовідносин між обраними народними депутатами та виборцями у міжвиборчий період. Таке широке змістовне навантаження розділу Основного закону і давало підстави розглядати термін „виборча система” максимально широко. Як стверджує В. Шаповал тоді стали вважати, що виборча система – це сукупність норм, яка унормовує всю організацію, весь виборчий процес. Тобто, щоб дізнатися, яка виборча система треба показати правове регулювання з приводу організації та проведення виборів [2, с.82]. В свою чергу вузьке, більш прикладне розуміння цього терміну, було

запозичене із зарубіжної юридичної літератури без посилання на ті принципи, що клялися «буржуазною» наукою в їх основу. У радянській літературі склалася думка, що закордонні державознавці навмисне давали обмежувальне тлумачення інституту виборчої системи, позбавляючи його класового змісту та замінюючи по суті техніко-процедурними нормами та математичними формулами, що не мають прямого відношення до класової сутності [3, с.5].

Широке та вузьке трактування виборчої системи механічно було запозичене сучасною конституційною наукою, хоча законодавчі та теоретичні підстави для цього відсутні.

Існуючи у науці конституційного права погляди щодо визначення виборчої системи у широкому значенні можна узагальнити в залежності від того які елементи виокремлюються авторами в якості складових частин та виділити у наступні групи:

- **виборча система як сукупність принципів** (А. Денісов, М. Кіріченко [4, с. 286], М Купріц [5, с. 104] Г.М. Мазуренко [6, с. 134]) – з таким обмежувальним тлумаченням навряд чи можна погодитися, тому що воно зводиться тільки до вихідних, керівних засад організації та проведення виборів, у такому сенсі мова може йти про систему принципів, а не про виборчу систему.

- **виборча система як сукупність правових норм** (М. Баглай, О. Зінов'єв) згідно з цією позицією виборча система розглядається як складова виборчого права, іноді ототожнюючись з ним, що здається помилковим, оскільки вихолощує обидва поняття не розкриваючи їх особливостей.

- **виборча система як сукупність суспільних відносин** (О. Кім [7, с.23], М. Плієва [8], О. Іванченко [9, с. 104]). Стосовно такого трактування зазначимо, що суспільні відносини, які характеризують виборчу систему, є лише її матеріальним проявом, тому остання не повинна з ними ототожнюватися. В реальному прояві як інституту політичної думократії виборча система розкривається як система засобів, що створюються державою та таких що використовуються нею для організації своєї влади [10, с.23-24].

- **виборча система як сукупність всіх видів виборів** (М. Ставійчук [11, с.152], О. Сунцов [12, с.6]) – якщо розглядати елементами виборчої системи види виборів, то виникає питання якими є структурно-функціональні зв'язки між цими елементами і як вони взаємодіють між собою. Сукупність виборів різних видів це скоріш їх класифікація, а не система.

- **виборча система як сукупність суб'єктів, що приймають участь у виборах та правовідносин, що між ними виникають** (А. Гергіца, Н. Шукліна [13, с. 77], А. Прудніков [14, с. 13-15]) – якщо поєднати всіх суб'єктів, що приймають участь у виборах, то отримуємо скоріш за все суб'єктний склад виборів, а не виборчу систему.

Розкриття поняття «виборча система» у широкому значенні часто приводить авторів до необхідності зіставляти його з такими явищами політико-правової дійсності як виборче право, виборчий процес та вибори. Співвідношення зазначених категорій за радянські часи наочно демонструє різні підходи до даної проблематики, зокрема має місце ототожнення понять виборча система та виборче право (М. Купріц) [5, с. 104], включення виборчого права до виборчої системи (М. Сударіков, В. Лисцов, О Зінов'єв) [15], ототожнення понять «виборча система» та «виборчий процес» (В. Туманов) [16, с. 159], виборче право як регулятор виборчої системи (Б. Страшун) [17, с. 206].

Стосовно сучасного періоду відмітимо декілька позицій щодо співвідношення поняття «виборча система» у широкому розумінні з іншими близькими поняттями.

Так, Юридична енциклопедія за редакцією Ю. Шемшученка дає визначення виборчої

системи як порядку організації і проведення виборів до представницьких органів державної влади, місцевого самоврядування і здійснення громадянами своїх виборчих прав [18]. Тобто фактично дефініція «виборча система» стає поєднанням двох окремих понять «виборчий процес» як порядок організації та проведення виборів та «суб'єктивне виборче право» як право громадян України обирати та бути обраними. Такий симбіоз не розкриває самостійного наукового змісту поняття „виборча система”.

В. Гончарук прямо ототожнює виборчу систему з сукупністю правових норм, що регламентують проведення виборчого процесу [19, с. 151].

На думку А. Любарєва [20] термін “виборча система” у широкому змісті, близький до поняття “виборче право”, його найбільш істотними елементами у широкому змісті можна вважати: виборчу систему у вузькому змісті; принципи й умови участі громадян у виборах (активне й пасивне виборче право); принципи й умови участі у виборах політичних партій та інших суспільних об'єднань; систему органів, що забезпечують підготовку і проведення виборів; порядок висування та реєстрації кандидатів і списків кандидатів; порядок проведення передвиборної агітації; порядок фінансування виборів; порядок організації голосування (у т.ч. порядок участі у виборах громадян, які не мають можливості в день голосування прибути на виборчу дільницю). Перелічуючи елементи виборчої системи А.С. Любарєв не розкриває взаємозв'язок між ними. Запропонована структура як уявляється є більш органічною для конституційно-правового інституту виборів, який як раз і вбирає в себе принципи реалізації суб'єктивного виборчого права, виборче право в суб'єктивному та об'єктивному сенсі, порядок організації та проведення виборів, тобто виборчий процес, а також правовідносини, що мають місце у міжвиборний період. Відображенням саме такої точки зору є наукова позиція Т. Васильєвої, яка розглядає «виборче право» і «виборчу систему» через поняття «інститут виборів». «Конституційно-правовий інститут виборів – це сукупність правових норм, що регулюють процес обрання кандидатів у представницькі органи й виборні посади». На думку авторки: «До предмета його регулювання відносяться основні принципи виборчого права; вимоги, пропонувані до виборців і кандидатів на виборні посади; порядок формування й діяльність органів, що безпосередньо здійснюють організацію й проведення виборів; статус суб'єкта виборчого процесу – громадян і їхніх об'єднань; процедура виборчої кампанії й голосування; порядок визначення результатів виборів; способи оскарження порушень у ході виборчої кампанії та голосування, опротестування результатів виборів» [21, с. 368].

У зарубіжній літературі термін «виборча система» здебільшого використовується у вузькому сенсі. Зокрема Е. Лейкман, Дж. Д. Ламбер сприймають виборчу систему як спосіб голосування та підрахунку голосів [22, с. 7], Р. Таагепера та М. Шугарт суттю виборчої системи вважають правила розподілу місць у парламенті відповідно до результатів голосування [23, с. 115], Х.-Й. Леше зазначає що виборча система – це сукупність законоположень, які закріплюють умови висування, можливі види голосування виборців і порядок розподілу парламентських мандатів за результатами цього голосування [24, с. 384], М. Галлахер, М. Лавер та П. Майер розглядають виборчу систему як специфічний механізм, що дає змогу конвертувати голоси виборців у парламентські місця [25, с. 148]. А. Лійпхат, Д. Ейткін трактують виборчу систему як сукупність істотно незмінних виборчих законів, на основі яких проходять одні або більше успішних виборів в окремій демократичній державі [26, с. 13]. Д. Фаррелл вважає, що серед усього арсеналу виборчого законодавства є один набір правил,

який стосується безпосередньо процесу вибору: як громадяни голосують, стиль виборчого бюлетеня, метод підрахунку, остаточне рішення про те хто обраний. Виборча система це механізм визначення переможців та тих хто програв [27, с. 3]. У такому контексті на думку М. Бондарь та А. Джагарян виборча система наближується до якогось набору процесуально-процедурних вимог, що достатньо опосередковано відображають свою політико-правову сутність [10, с. 22-23].

В російській та українській науковій літературі єдність у розумінні виборчої системи у вузькому сенсі відсутня, можна виокремити наступні визначення.

Здебільшого виборча система у вузькому розумінні розкривається як порядок (спосіб) визначення результатів голосування (М. Баглай, М. Плісва, В. Ріяка) [28; с. 8]; встановлені правила визначення результатів голосування, які здійснюють значний вплив на результати виборів (В. Лапаєва, В. Лисцов) [29]; спосіб розподілу мандатів між народними обранцями (О. Постніков) [30]; спосіб розподілу мандатів, який гарантує багатопартійність (В. Рижков) [31, с. 20-21]; спосіб розподілу мандатів у виборному органі у відповідності до результатів голосування виборців або інших уповноважених осіб (Б. Страшун) [32, с. 323]; як спосіб організації голосування та підрахунку голосів, який у тому чи іншому ступені впливає на різні аспекти організації демократичного виборчого процесу (В.І. Лисенко) [33, с. 76]; як способу визначення результатів виборів, від якого залежить порядок розподілу депутатських мандатів і сам механізм організації виборів (М. Ставнійчук) [11, с. 152] як спосіб голосування та визначення результатів виборів і порядок розподілу депутатських мандатів у представницькому органі публічної влади за результатами виборів (В.Колісник, Ю. Барабаш) [34, с. 200] – зазначені дефініції звертають увагу на взаємозалежність таких складових частин виборчої системи як голосування, підрахунок голосів та результати виборів, але в них безпідставно відсутнє посилення на їх правову регламентацію як і структурно-функціональна характеристика системних елементів.

З точки зору методологічних принципів кожна дефініція має визначати одне явище, тому виокремлення вузького та широкого значення терміну «виборча система» є науково необґрунтованим та хибним. Звичайно виборча система це не математика, але це і не всі суспільні відносини що пов'язані з виборами. Розробка єдиного підходу до розуміння терміну „виборча система” можлива лише за умови з'ясування та окреслення рис, відмінного від інших, політико-правового явища, визначення його сутнісно-змістовної і структурно-функціональної характеристики. Природа досліджуваного політико-правового явища обумовлює та вимагає для вирішення поставленого завдання застосування системного підходу.

Система – це інтеграція однотипних за змістом утворень і структурно впорядкована цілісна єдність, що має відносну самостійність, стійкість, автономність функціонування і взаємодію із зовнішнім середовищем для досягнення певної мети [35, с. 23]. Цілісність системи виражається у тому, що об'єднання відповідних частин має необхідний характер і здійснюється не тільки за формальними, але і за сутнісно-змістовними ознаками, обумовленими єдністю їх задач і цілей, органічним зв'язком і взаємодією в процесі функціонування [36, с. 208-209]. Визначення системи має включати такий набір характеристик: виявлення складових частин системної цілісності, виявлення специфічних якостей кожної з частин; аналітичне виявлення зв'язків, відносин і залежностей частин між собою, узагальнення частин в їх якісній визначеності та взаємодії, що розкриває властивості системи як єдиного цілого,

пізнання функціонального призначення, ролі та ефективності впливу системи і кожної частини на середовище і зворотного впливу середовища на систему [37, с. 244].

Виборча система представляє собою сукупність елементів, що взаємодіють між собою, у кожного елемента системи своє функціональне призначення і всі вони разом є достатніми та необхідними для досягнення цілі, що стоїть перед системою. Елементний склад виборчої системи представляє собою набір виділених частин системи, вихідних одиниць у їх необхідній та достатній для досягнення поставленої мети сукупності. У науковій літературі пропонуються наступні склади виборчої системи. А. Лійфарт визначає три основні складові: виборча формула (тобто те, що звичайно розуміють як виборчу систему у вузькому сенсі), розмір виборчого округу (у сенсі кількості мандатів, які розподіляються в окрузі), виборчий бар'єр (мінімальна підтримка виборців, необхідна партії для участі у розподілі мандата). Ю. Ключковський доповнює зазначену думку ще одним елементом – структурою виборчого бюлетеня, яка визначає спосіб подання голосу виборцем (спосіб заповнення бюлетеня) і залежить від суб'єкта, за якого має віддати голос виборець (партія чи/та кандидат), пов'язаного з цим обсягу інформації, що міститься у бюлетені, та обсягу дій, які має виконати виборець при його заповненні. При такому підході виборча система розуміється ширше, аніж виборча формула, однак не настільки всеосяжне (внаслідок чого це поняття втрачає самостійне наукове чи доктринальне значення), як при широкому її тлумаченні [38].

Як відмічає американський політолог К. Боун, «виборча система як мінімум включає в себе три аспекти: визначення того, що представляє собою один голос (які дії може здійснити виборець), порядок підсумовування голосів (тобто у національному масштабі або по округам різних видів) та правила переведення долі отриманих голосів у розподілі мандатів» [39].

На думку В. Ачкасова та Б. Гризлова виборчі системи можуть бути представлені як способи конвертації го-лосів виборців в місця у виборних структурах власті, тому ключовими в теорії виборчих систем є питання: а) про облік голосів та б) розподіл місць [40, с. 226].

Експерти Міжнародного інституту демократії та сприяння виборам (Стокгольм, Швеція) розглядають виборчу систему як частину виборчого законодавства та правила, що визначають як партії та кандидати обираються в якості представників. Вони виокремлюють в якості трьох значимих компонентів виборчої системи: виборчу формулу, структуру бюлетеня та розмір виборчого округу [41, с. 22].

Р. Таагепера і М.С. Шугарт зазначають, що результати виборів залежать не тільки від народного волевиявлення, а й від правил. Правила розподілу місць, що застосовується в різних країнах – або навіть у різних частинах однієї країни – різні. Ключовими є питання про облік голосів і розподіл місць [42, с. 115]. Ними пропонується для визначення виборчої системи виділити в ній три змінних: зміст голосу; величину округу (або порядок підсумування голосів); правило переведення отриманих голосів у мандати. Також пропонується враховувати ще один, четверту змінну – голосування за конкретного кандидата чи список кандидатів [43].

За своєю природою вибори це перш за все процес і відносини що виникають під час виборів носять здебільшого процесуальний характер, тому центральним елементом виборчої системи є технологічна складова, яка представляє собою сукупність способів, методів, прийомів та критеріїв, які доцільно об'єднати терміном конституційно-правова технологія. Якщо розуміти в якості мети виборів – забезпечення реалізації

активного та пасивного виборчого права громадян та формування персонального складу виборного органу (а саме мета є системоформуючим чинником), то необхідним та достатнім буде склад виборчої системи що містить конституційно-правові технології балотування кандидатів на виборну посаду, голосування виборців, підрахунку голосів та встановлення результатів виборів уповноваженими органами.

Говорячи про виборчу систему слід розуміти її не як механічну сукупність, а як організовану та упорядковану систему взаємозв'язків, що надає виборчій системі цілісності. Вказані елементи входять до складу виборчої системи тому, що вони здійснюють визначальний вплив на результат виборів, оскільки результатом виборів як раз і є співвідношення таких складових як голоси виборців, кандидати (списки кандидатів), що балотуються на визначену кількість виборних посад та виборча формула. Ці елементи дають нам відповідь на питання хто і у який спосіб може претендувати на виборну посаду, як відбувається висунення кандидатів територіально та процедурно (списком від політичної партії чи одноособово), який зміст голосу виборця та яким чином ним здійснюється волевиявлення, яким є метод, формула підрахунку голосів і які критерії встановлення переможців на виборах, тобто хто приймає участь у розподілі мандатів. Оскільки кожен з вказаних елементів передбачає варіативне змістовне навантаження, тому законодавець сам проектує набір критеріїв, методів, способів та прийомів які мають застосовуватися по відношенню до тих чи інших видів виборів, саме тому налічують біля 350 варіантів виборчих систем.

Якщо співвіднести виборчу систему з виборчим процесом, то перша виступає центральним, визначним елементом другого. Але на відміну від виборчого процесу який носить стадійно-послідовне навантаження, виборча система розкриває з описової та структурно-функціональної точки зору технологію трансформації голосів виборців у персоналізований склад виборного органу. Технологічний склад виборчої системи реалізується через такі стадії виборчого процесу як: висунення кандидатів на виборну посаду, голосування, підрахунок голосів і встановлення результатів виборів, але на відміну від стадій виборчого процесу конституційно-правові технології виборчої системи визначають зміст критеріїв, методів, прийомів та способів, що лежать в їх основі і не встановлюють послідовності дій по їх реалізації. Інші стадії виборчого процесу (утворення виборчих комісій, реєстрація кандидатів у депутати, передвиборна агітація, складання списків виборців, їх перевірка та уточнення) перетерплюють вплив елементів виборчої системи, але опис технології їх здійснення не входять до її складу. Як представляється це пояснюється тим, що по-перше, вони не здійснюють визначального впливу на результат виборів (принаймні у демократичній державі не мають його здійснювати); по-друге, проектуючи їх законодавець обмежений у виборі варіантів їхнього змісту, оскільки вони мають ґрунтуватися на законодавчо закріплених демократичних принципах та міжнародно-правових виборчих стандартах, недотримання яких розглядається як дискримінація (наприклад стадія реєстрації має забезпечувати неупередженість стосовно всіх кандидатів, політичних партій; стадія передвиборної агітації — свободу та рівність доступу всіх кандидатів у депутати та партій до засобів масової інформації і т.д.).

Оскільки мова йде про формування органів публічної влади та реалізацію політичних прав громадян, то безперечно що технології виборчої системи та зв'язки між ними мають бути законодавчо закріплені. Відповідно до п. 20 ч. 1 ст. 92 Конституції України таке закріплення має відбуватися у формі закону. У зв'язку з цим невід'ємною характеристикою елементів виборчої системи є нормативність. У цьому сенсі виборча

система виступає як частина виборчого права. Сукупність норм, які визначають виборчу систему країни це один з найголовніших та найбільш політизованих елементів виборчого права. Тому що всі технологічні елементи виборчої системи є варіативними і різний набір характеристик приводить до різних результатів, саме тому обрання цих чи інших їх ознак надає виборчій системі визначального політико-правового значення.

Виборча система як цілісність, виступаючи ядром конституційно-правового інституту виборів, здійснює вплив на різні сфери людської життєдіяльності зазнаючи в свою чергу зворотного впливу. Можна виокремити наступні функції виборчої системи: *політичну* (реалізація права народу на формування державної влади; вплив на партійну систему, оцінка діяльності представницьких органів по реалізації суверенної волі народу за минулий період), *соціальною* (забезпечення представництва інтересів різних соціальних груп у виборних органах; комплектування особового складу представницьких органів, підвищення ступеня суспільної свідомості та політичної активності громадян; обмеження домінування еліт) та *правову* (здійснення народного суверенітету; легалізації та легітимація публічної влади; забезпечення реалізації права громадян на участь в управлінні державою).

При формулюванні визначення виборчої системи доцільно використовувати комплексний підхід який дасть можливість висвітлити: нормативну, суб'єктну, функціональну та технологічну характеристики даного політико-правового явища.

Виборча система це політико-правовий інститут, який забезпечує реалізацію виборчих прав громадян, формування владних виборних органів та певний тип організації публічної влади через сукупність відносно самостійних, але взаємообумовлених та взаємодіючих в межах виборчого процесу, конституційно-правових технологій (способів, прийомів, методів, критеріїв) балотування кандидатів на виборні посади, голосування виборців, підрахунку голосів та встановлення результатів виборів. Статичку, стабільність та непорушність демократичних основ виборчої системи забезпечує виборче право, а динаміку реалізації конституційно-правових технологій, що входять до складу виборчої системи – виборчий процес.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Явич Л.С. Сущность права: Социально-философское понимание генезиса, развития и функционирования юридической формы общественных отношений /Л.С. Явич. – Л.: ЛГУ, 1985. – 207 с.
2. Шаповал В. Проблема демократичності виборчої системи у контексті рішень конституційного суду України / В. Шаповал // Вибори та демократія. – 2008. – №4(18). – С. 82-84.
3. Зиновьев А.В. Демократизм советской избирательной системы / А.В. Зиновьев. – Л.: Знание, 1985 – 351 с.
4. Денисов А.И. Советское государственное право /А.И. Денисов, М.Г. Кириченко. – М.: Госюриздат, 1957 – 335с.
5. Государственное право стран народной демократии / Л.Д. Воеводин, Д.Л. Златопольский, Н.Я. Куприц. – М.: Изд-во ИМО, 1960. – 631 с.
6. Мазуренко Г. М. Теоретичні засади взаємодії виборчої і партійної системи / Г.М. Мазуренко // Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. – Філософія. Політологія. – 2002. – Вип. 39. – С. 134 - 139.
7. Ким А.И. Советское избирательное право. М.: Юридическая литература, 1965. – 210 с.
8. Плиева М.А. Отдельные теоретические аспекты соотношения избирательного права и избирательного процесса / М.А. Плиева // Бюллетень Владикавказского института управления. –

2006. – № 20. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.viu-online.ru/tl_files/docs/bulleten/0%20Titul%2020.doc

9. Избирательное право и избирательный процесс в Российской Федерации: Учебник / Авакьян С.А., Алехичева Л.Г., Альхименко В.В., Биктагиров Р.Т., и др.; [отв. ред.: Иванченко А.В.]. – М.: Норма, 1999. – 856 с.

10. Бондарь Н.С. Конституционная ценность избирательных прав граждан России / Н.С. Бондарь, А.А. Джагарян. – М.: Формула права, 2005. – 336 с.

11. Конституційне право України. Академічний курс: підручник : 2 т. [за заг. ред. Ю.С. Шемшученка]. – К.: Юридична думка, 2008. – Т. 2. – 800 с.

12. Сунцов А.П. Избирательная система субъекта Российской Федерации / А.П. Сунцов. – Тюмень: Тюменский юрид. ин-т МВД РФ, 1999. – 163 с.

13. Георгіца А.З. Проблема конституційної регламентації виборчої системи України в контексті світового досвіду / А.З. Георгіца, Н.Г. Шукліна // Науковий вісник Чернівецького університету. – 2003. – Правознавство. – Вип. 187. – С. 74 - 82.

14. Избирательное право: учеб. пособ. для студент. вузов / А.С. Прудников, В.Н. Белоновский, К.К. Гасанов, Э.В. Дервянко и др.; [под ред. К.К. Гасанова, А.С. Прудникова]. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М.: Юнити-Дана: Закон и право, 2007. – 415 с.

15. Судариков Н.Ф. Всеобщее избирательное право в СССР: автореф. на соискание науч. степени дис. канд. юрид. наук. – М., 1961. – С. 3 - 4; Зиновьев А.В. Избирательная система России / А.В. Зиновьев. – СПб, 2000. – С. 6 - 7; Лысцов В.В. Российское избирательное право: от империи до федерации / В.В. Лысцов. – Воронеж: Воронежская высшая школа МВД, 1998. – С. 125.

16. Баглай М.В. Малая энциклопедия конституционного права / М.В. Баглай, В.А. Туманов. – М.: БЭК, 1998. – 159 с.

17. Страшун Б. А. Понятие и принципы социалистического избирательного права / Б.А. Страшун // Ученые записки ИМО. – 1962. – Вып. 10. – С. 200 – 239.

18. Юридична енциклопедія: в 6 т. [Редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.)]. – К.: Укр. енцикл., 1998. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://leksika.com.ua/18780226/legal/viborcha_sistema

19. Гончарук В.П. Виборча система як чинник розвитку партійної системи / В.П. Гончарук // Вісник Київського національного університету імені Т.Шевченка. – Філософія. Політологія. – 2003. – № 59 - 61. – С. 148 - 151.

20. Любарев А.Е. Конституционно-правовые основы многообразия избирательных систем в Российской Федерации автореф. дис. на стиск. науч. степ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституционное право, муниципальное право» / А.Е. Любарев. – М., 2004. – 24 с.

21. Сравнительное конституционное право / Абросимова Е.Б., Васильева Т.А., Владимиров Л.Д., Крылова Н.С. и др.; [редкол.: Ковлер А.И., Чиркин В.Е. (отв. ред.), Юдин Ю.А.] – М.: Манускрипт, 1996. – 730 с.

22. Лейкман Э. Исследование мажоритарной и пропорциональной избирательных систем / Е. Лейкман, Дж.Д. Ламберт. – М.: Иностранная литература, 1958. – 303 с.

23. Таагепера Р. Описание избирательных систем / Р. Таагепера, М.С. Шугарт // Политические исследования. – 1997. – №3. – С. 114 - 136.

24. Петер Ханс-Йорг Леше. Сравнительный анализ избирательных систем и их применения в Германии (империя времен Бисмарка, Веймарская республика, федеративная республика) и в Соединенных Штатах Америки: Возможные рекомендации для России / Петер Ханс- Йорг Леше. – М., 1998. – 122 с.

25. Gallagher M., Laver M., Mair P. Representative Government in Modern Europe / M. Gallagher, M. Laver, P. Mair. – N.Y.: McGraw-Hill, Inc. 1992. – 496 p.

26. Arend Lijphart, Don Aitkin. Electoral Systems and Party Systems. A Study of Twenty-Seven Democracies. 1945-1990 / A. Lijphart, D. Aitkin – Oxford: Oxford University Press, 1994. – 209p.

27. David M. Farrell Electoral Systems: A comparative Introduction / D. M. Farrell. – 2001. – Palgrave Macmillan. – 241 p.

28. Баглай М.В. Конституционное право Российской Федерации: учебник для вузов. – [3-е изд, изм.

и доп.] – М., 2002. – С. 359; Конституційне право зарубіжних країн: навч. посібник / В.О. Ріяка, В.С. Семенов, М.В. Цвік та ін.; [за заг. ред. В.О. Ріяки]. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 512 с.

29. Лапаева В.В. Стратегия совершенствования избирательной системы / В.В. Лапаева // Законодательство и экономика. – 1997. – № 11. – С. 3, 12; Лысцов В.В. Становление избирательной системы Воронежской области / В.В. Лысцов // Политические исследования. – 1998. – № 5. – С. 167.

30. Постников А.Е. Система российского избирательного законодательства / А.Е. Потников // Журнал российского права. – 1997. – № 1. – С. 44 - 45.

31. Рыжков В.А. Законотворческий процесс и развитие законодательства по совершенствованию избирательной системы / В.А. Рыжков // Вестник Центральной избирательной комиссии Российской Федерации. – 1998. – № 9. – С. 20 - 21.

32. Страшун Б.А. Конституционное (государственное) право зарубежных стран / Б.А. Страшун. – М., БЭК, 1996. – 757 с.

33. Лысенко В.И. Представительные начала и избирательные системы в контексте правового регулирования избирательного процесса / В.И. Лысенко // Вестник Центральной избирательной комиссии Российской Федерации. – 1997. – № 3. – С. 76-88.

34. Конституційне право України: підруч. для студ. вищ. навч. закл. [за ред. В. П. Колісника, Ю. Г. Барабаша – Х.: Право, 2008. – 416 с.

35. Керимов Д.А. Конституция СССР и развитие политико-правовой теории / Д.А. Керимов. – М.: Мысль, 1979. – С. 23.

36. Керимов Д.А. Философские основания политико-правовых исследований / Д.А. Керимов. – М.: Мысль, 1986. – С. 208 - 209.

37. Керимов Д.А. Методология права (предмет, функции, проблемы философии права) / Д.А. Керимов. – М.: Аванта+, 2000. – С. 244.

38. Ключковский Ю.Б. Загальні проблеми реформування виборчої системи в Україні / Ю.Б. Ключковский // Вибори і демократія. – 2008. – № 4(18). – С. 87 - 92.

39. Див.: Brawn K. The logic of Institutional preferences : German electoral law as a social choice outcome // American journal of political science. – 1993. – Vol. 37. – № 4. – P. 966. Цит. за: Ачкасов В.А. Институты западной представительной демократии в сравнительной перспективе: Учебное пособие / В.А. Ачкасов, Б.В. Грызлов. – СПб.: ИВЭСЭП, Знание, 2006. – С. 223.

40 Ачкасов В.А. Институты западной представительной демократии в сравнительной перспективе: учебное пособие / В.А. Ачкасов, Б.В. Грызлов. – СПб.: ИВЭСЭП, Знание, 2006. – 264 с.

41. Electoral System Design. An Overview of the New International IDEA Handbook. – Stockholm: Publications Office International IDEA. – 2005. – 24 p.

42. Таагепера Р. Описание избирательных систем / Р. Таагепера, М.С. Шугарт // Полис. – 1997. – № 3. – С. 114-136.

43. Пропорциональная избирательная система в России. История, современное состояние, перспективы / Иванченко А.В., Кынев А.В. Любарев А.Е. / Независимый институт выборов, Москва. – [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://www.vibory.ru/Publikat/PES/ch-1-1.htm>